

Convorbirea unui
filosof creștin cu un filosof chinez
asupra existenței
și naturii lui Dumnezeu

NICOLAS MALEBRANCHE

Nicolas Malebranche

**Convorbirea unui filosof
creștin cu un filosof chinez
asupra existenței și naturii
lui Dumnezeu**

Traducere din limba franceză,
studiu introductiv și note de
Claudiu Gaiu

Editura Paralela 45

CUPRINS

Ultimul front al metafizicii:	
înceștinarea confucianismului și nașterea etnologiei.....	7
Cuvânt către cititor.....	25
Convorbirea unui filosof creștin cu un filosof chinez.....	33
Reflecții asupra părerilor mai înainte	
exprimate de părintele Malebranche.....	68

ULTIMUL FRONT AL METAFIZICII: ÎNCREȘTINAREA CONFUCIANISMULUI ȘI NAȘTEREA ETNOLOGIEI

Colonizarea nu e singura explicație pentru nașterea etnologiei și istoriei culturale ca preocupări prin excelență ale modernilor, care vor ajunge în secolul al XIX-lea la instituționalizarea unor discipline științifice precum etnografia sau antropologia. Apariția și impunerea lor a avut nevoie de epuizarea metafizicii clasice. Omul, lipsit de cunoașterea care-i asigura un loc în univers, devenea o ființă culturală, care nu se mai putea defini decât în raport cu semenii săi. Una dintre cauzele disoluției metafizicii, produs specific european, este întâlnirea cu alte explicații complete ale Universului. Între acestea, cele mai rafinate se găseau în Extremul Orient: asemănătoare cosmoviziunilor occidentale prin îndepărtarea lor ireversibilă de oralitatea mitică și totuși distincte prin înscrierea lor într-un alt cod cultural, mai ales în ce privește distincția dintre teorie și practică, aceasta fiind cu totul altfel rânduită.¹ Îi datorăm lui Nicolas Malebranche o ultimă tentativă eroică de a întări digul metafizic care sprijinea o spiritualitate creștină deja modernizată, pe ruina căreia se vor construi feluritele discursuri culturale. În fața alterității filosofiei chineze, descoperite la începutul secolului al XVIII-lea, Malebranche se vede nevoit să-i acorde lui Dumnezeu numele său ancestral

---

¹ Cf. Anne Cheng, *Istoria gândirii chineze*, Iași, Polirom, 2001, traducere de Florentina Vișan și Viorel Vișan, pp. 19-21 [*Histoire de la pensée chinoise*, Paris, Seuil, pp. 29-31], sau, pentru o trecere în revistă a pozițiilor europene relative la filosofia chineză, cf. Heiner Roetz, *Philosophy in China? Notes on a debate*, Extrême Orient, 2005, Nr. 27, pp. 49-65.

pe care metafizica îl împarte cu monoteismele abrahamice: Ființa și/sau Cel ce este¹.

Malebranche și China

Convorbirea unui filosof creștin cu un filosof chinez (1708) este o scriere târzie a lui Malebranche. Gândirea chineză începea să fie cunoscută în Europa mulțumită studiilor și traducerilor părinților iezuiți, în încercarea lor de a împământenii creștinismul în Orient. Prezența lor la curtea imperială, unde sunt admiși ca profesori, nu va întârzia să stârnească pizma concurenților. Printre cei care-i acuză pe misionari de acomodare cu valorile locale contrare mesajului hristic, unii vor găsi de cuviință să caute un sprijin în pana lui Malebranche.² Încântat de propunerea lor, gânditorul francez redactează un dialog în care apare un filosof chinez, identificat cu un materialist ateu, învățăcel al lui Spinoza. Iezuiții se simt atacați și răspund în jurnalele vremii, punând în lumină apropierea periculoasă a sistemului lui Malebranche de spinozism, doctrină percepută în epoca respectivă ca vârf al ateismului și a lipsei de pietate.

În fapt, mica „scriere chineză” este un adevărat testament filosofic al lui Malebranche, care trece aici în revistă câteva dintre marile teme ale gândirii sale. Totuși, nu trebuie trecută cu vederea figura martorului testamentar, filosoful chinez, chiar dacă autorul îl lasă în plan secund, după modelul dialogurilor platoniciene în care interlocutorul nu intervine decât ca să-i îngăduie maestrului să strălucească și mai intens. Concepția gânditorului asiatic este schițată în câteva propoziții care ne înștiințează

---

¹ Acest aspect al filosofiei sale a stârnit interesul reprezentanților idealismului german, cu precădere al lui Schelling. Pe urmele observațiilor lui Schelling se dezvoltă și cea mai recentă interpretare a sistemului malebranchist: Alexandra Roux, *L'ontologie de Malebranche*, Hermann, Paris, 2015.

² E vorba în primul rând de Artus de Lionne (1655-1713), misionar în Orient, mai întâi în Siam, Thailanda de azi, apoi la Fujian, în sud-estul Chinei. În opoziție cu iezuiții și cu cea mai mare parte a franciscanilor, el consideră că toate credințele chineze nu sunt decât superstiții. În perioada corespondenței cu Malebranche, este episcop de Rosalia, în Anatolia, *in partibus infidelius*.

că: realitatea este descrisă de două principii, spiritul, numit *Li*, și materia; că aceste două principii sunt eterne și că nu subzistă separate; că nu există niciun plan moral al universului, ci doar o necesitate oarbă.¹ Malebranche va compara *Li* cu providența creștină, încercând să elimine greșelile din gândirea adversarului până la preschimbarea gândirii acestuia într-o metafizică a creștinismului. Care sunt sursele doctrinei prezentate de Malebranche? Misionarii intraseră în contact cu știința mandarinilor care aprofundau, comentau și dezvoltau filosofia neoconfucianistă, o sinteză majoră apărută în veacul al XI-lea și al XII-lea, unde gândirea lui Confucius era transpusă într-o structură scolastică ce importa multe elemente din budism și din taoism. Cum Malebranche nu avea acces direct la scrierile chineze, pe lângă raporturile personale, el și-a cules informațiile din prezentările gândirii chineze făcute de Niccolò Longobardi (1559-1654) în *Tratatul asupra câtorva puncte ale religiei chinezilor* [*Traité sur quelques points de la religion des Chinois*], apărut la Paris în 1701. Longobardi, deși Superior al misiunilor Companiei lui Isus în China, este în dezacord cu majoritatea membrilor misiunii asiatice și încearcă în scrierile sale să demonstreze materialismul și ateismul doctrinelor filosofico-religioase chineze. În preambulul tratatului, el își descrie primii ani în Imperiul Chinez și trecerea prin riguroasa pregătire la care erau supuși nou-veniții, constând în principal din studiul limbii și al cărților lui Confucius. Foarte devreme, în sufletul său își găsesc loc primele îndoieli: cu trecerea timpului, va fi tot mai convins că noțiunile filosofice ale învățaților acestei țări sunt străine de Dumnezeu creștin. Longobardi va traduce *Li* prin „temei al întregii naturi”, cauză care le precede pe toate celelalte, „incoruptibilă, fără început și fără sfârșit”². Dar, pentru Niccolò Longobardi, nu există în gândirea chineză substanțe spirituale, distincte de materie, cu care ar putea fi asemănat ideile creștine despre Dumnezeu, îngeri sau suflet.³ *Li* nu este decât „materie primă”

¹ Nicolas Malebranche, *Entretien d'un philosophe chrétien et d'un philosophe chinois sur l'existence et la nature de Dieu*, în *Œuvres II*, Gallimard, 1992, p. 1074.

² *Traité sur quelques points de la religion des Chinois*, section V, p. 108

³ *Ibid.*, section X, p. 116.

sau „substanța universală a tuturor lucrurilor”¹, chiar dacă are și rolul de principiu moral al virtuților.² Dacă Mateo Ricci, predecesorul lui Longobardi în funcția de Superior al misiunilor iezuite în China, credea, ca majoritatea misionarilor săi, că ateismul este un flagel al modernității Imperiului, Longobardi afirmă cu tărie că lipsa de religiozitate se află înscrisă, încă de la începuturi, în primele principii ale religiilor asiatice.³

Interpretarea lui Longobardi asupra filosofiei chineze converge cu părerile adversarilor iezuiților și indică, dincolo de rivalitățile, uneori acerbe, între ordinele misionare, o nouă epocă a sinologiei moderne. Se depășise entuziasmul primilor evanghelizatori, care împăcaseră uimirea lor în fața subtiliei gândiri chineze cu încrederea în mesajul lui Hristos într-o încercare de identificare a noțiunilor mandarinilor cu ideile filosofice dezvoltate în universitățile europene. Să nu ne închipuim totuși că viziunea *sinofilă* a lui Ricci și a primilor misionari cade în uitare. Ea va fi reluată și întărită de erudiția unui Leibniz.⁴ Însă atitudinea generală a învățaților de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea este dominată de scepticism și de afirmarea unei incompatibilități radicale între cele două gândiri: nu poți fi în același timp confucianist și creștin! Nu poți profesa în același timp cronologiile chinezești și Facerea, doctrina lui Zhu Xi despre *Li*-principiul universal și analogia ființei a lui Toma d'Aquino. Nicolas Malebranche reia această viziune realistă asupra Chinei, fără a pierde însă optimismul misionar. Pentru Malebranche, evanghelizarea Chinei este până acum un eșec pentru că știința profesată de iezuiți este în mare parte inspirată din păgânismul aristotelic. Religia revelată își alterează mesajul filtrându-l prin concepțiile unui gânditor străin de adevărul hristic. Or, pentru autorul francez, *cuvântul Mântuitorului ar fi acceptat cu ușurință în Orientul îndepărtat*

---

¹ *Ibid.*, section XI, p. 117.

² *Ibid.*, section XIV, p. 130.

³ *Ibid.*, section XVI, p. 136.

⁴ G.W.F. Leibniz, *Lettre à Rémond* (1716). Scriere cunoscută și sub numele de *Discours sur la théologie naturelle des Chinois*. Sub acest titlu a apărut și o ediție critică, sub îngrijirea lui Christine Frémont la L'Herne, Paris, 1987.

dacă chinezii ar avea acces la cele două expresii ale rațiunii universale: noua știință modernă și metafizica creștină.

Uneltele metafizice ale convertirii

În fața rafinamentului speculativ al învățaților chinezi, primul pas al intelectualului european e acela de a demonstra că religia creștină nu este o idolatrie și că Dumnezeu nu este o persoană finită, fie ea și cea mai puternică din univers.¹ Pentru aceasta, Malebranche introduce în dezbateră cheia de boltă a metafizicii creștine: Dumnezeu ca sinonim al Ființei și al infinitului. Existența sa se află dincolo de îndoială deoarece tot ceea ce gândim este. Or, *Ființa face parte din gândurile noastre...* sau mai degrabă toate gândurile noastre se află sub cuprinderea ei. Atributul principal al gândurilor sau, în limbajul tehnic al autorului, *al ideilor*, este unirea în mod nemijlocit cu mintea omului. Dacă spun că văd soarele și stelele nu înseamnă că mintea îmi părăsește corpul pentru o preumblare cerească printre astre.² Mai mult, e posibil ca obiectul empiric să nu existe, ca în cazul ciungului care-și simte mâna sau al delirurilor bolnavilor de febră, însă gândul mâinii sau fantezmele fierbințelii sunt imediat prezente în mintea lor.³ Toate aceste idei prezente, care formează cunoașterea directă și neempirică, sunt modele arhetipale pentru lucrurile naturale, doar indirect accesibile. Ideile finite sunt în Dumnezeu așa cum finitul se află în infinit.⁴ Dar ființa infinită, Dumnezeu, a cărei idee este dedusă din simplul fapt că o gândim, nu poate fi ea însăși o idee ca toate celelalte. Dumnezeu este prezent nemijlocit minții mele, ca și ideile obiectelor, însă prezența sa nu are nicio funcție reprezentativă.⁵ Ideea unei mâini sau a unui drum trimit spre altceva decât ideea însăși. Celelalte idei

---

¹ Nicolas Malebranche, *Entretien...*, ed. cit., pp. 1078-1079.

² Nicolas Malebranche, *De la recherche de la vérité*, Livre III, IIe partie, chapitre I, în Nicolas Malebranche, *Œuvres I*, ed. cit., p. 320.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, Livre III, IIe partie, chapitre VI, p. 339.

⁵ *Ibid.*, Livre III, IIe partie, chapitre VII, II, p. 348.

sunt create și sunt matricele altor creații. Ființa infinită făurește celelalte idei ca pe niște arhetipuri, dar ea însăși nu are un început și nici un sfârșit. Fără prezența sa de neînțeles, nimic nu poate lua formă în mintea omului.

La Malebranche, ideea este un aspect al esenței divine: nu este chiar Dumnezeu, ci Dumnezeu gândind și generând o specie a realității. În teoria cunoașterii și în teologia lui Malebranche, perfecțiunea ideilor și caracterul infinit al unora dintre ele dau seama de natura lor divină, care ne este accesibilă datorită legăturii noastre privilegiate cu Creatorul tuturor lucrurilor. Dialogul dintre filosoful creștin și filosoful chinez reia vechea ceartă medievală asupra universalizării, asiaticul luând rolul nominalistului: ideile sunt pentru el abstracții ale realităților fizice și nu pot exista în afara materiei. Astfel, cea mai sublimă dintre idei, *Li*, ar fi abstracția supremă încastrată în toate ordinele realului. Malebranche, în schimb, reînvie realismul filosofic moștenit de gândirea modernă de la școala platoniciană: nu cunoaștem decât ideile și ele nu pot fi cuprinse prin acțiunea simțurilor, deoarece orice acces senzorial la lumea naturală ne este oprit. În lipsa textului sacru al Facerii, însăși existența unei lumi empirice ne rămâne neconfirmată.¹ Majoritatea ideilor divine sunt raporturi numerice care ordonează geometric creația și fac obiectul matematicii predate de misionarii iezuiți, știință cu atât mai admirată de chinezi cu cât una dintre aplicațiile sale, balistica, le era extrem de utilă în lupta împotriva expansionismului țarist. Dincolo de știința numerelor, atributele divine alcătuiesc o ordine

---

¹ „(...) Dumnezeu ne relevă existența creaturilor sale în două feluri, prin autoritatea Cărilor sfinte și prin mijlocirea simțurilor noastre. Prin cea dintâi autoritate numită, și nu o putem respinge, se demonstrează riguros existența corpurilor. Prin cea de a doua primim destule asigurări asupra existenței cutărui sau cutărui corp. Însă acum, cea de a doua este înșelătoare.” în [Convorbiri despre metafizică și religie], *Entretiens sur la métaphysique et sur la religion* în Nicolas Malebranche *Œuvres II*, ed. cit., *Entretiens I*, art. V, p. 676. Și ceva mai departe (*Entretien VI*, art. VIII, p. 773): „(...) Credința mă învață că Dumnezeu a creat cerul și pământul. Mă învață că Scriptura e o carte dumnezeiască. Or, această carte sau imaginea ei îmi spune clar și fără tăgadă că există mii și mii de creaturi. Deci iată toate închipuirile mele preschimbate în realități. Există corpuri, acest fapt este probat cu toată rigoarea, credința le presupune.”

necuantificabilă prin matematici care se traduce prin ierarhia creaturilor: nu putem spune de câte ori e mai aproape de Dumnezeu un sfânt în comparație cu un păcătos sau în exact ce măsură ființele omenești slujesc mai mult slava divină decât animalele. Această cunoaștere și senzație a ierarhiei lumii ne dezvăluie simplitatea căilor Providenței. Ceea ce poate părea nedrept unui spirit îngust – pierderea bogăției dobândite prin muncă trudnică, înfrângerea în fața unui invadator prădalnic, păcălirea legii de către un ucigaș – nu sunt decât simple consecințe ale cauzelor care fac în același timp posibile bogăția, curajul sau dreptatea.¹ Măreția divină se arată în generalitatea și universalitatea legilor și nu prin intervenții repetate, menite să îndrepte neajunsurile Creației, ne spune piosul metafizician, desăvârșind portretul unei providențe divine care anunță deismul enciclopediștilor.²

Erori metafizice: dualismul chinez și monismul spinozist

Povestea dialogată a convertirii filosofului chinez la religia creștină și la metafizica malebranchistă are o formă circulară. La începutul demonstrațiilor, misionarul european susține existența lui Dumnezeu prin argumente care trimit la întinderea infinită a spațiului și care ne pregătesc

---

¹ „(...) Soarele lucește indiferent peste cei buni și peste cei răi. Arde adesea pământurile celor buni și face să rodească câmpurile necredincioșilor. (...) Grindina, Ariste, pune la pământ recoltele celui drept. Fie acest efect supărător este o urmare a legilor generale, fie Dumnezeu îl produce printr-o providență specială. Dacă Dumnezeu produce acest efect printr-o providență specială, înseamnă că, departe de a putea totul, vrea cu tot dinadinsul și face în așa fel încât celui drept să-i lipsească pâinea. E preferabil așadar să susținem că acest efect neplăcut este o urmare a legilor generale” în [Convorbiri despre metafizică și religie], *Entretiens sur la métaphysique et sur la religion*, XII, art. XI, p. 910, ed. cit. În același sens, Malebranche scrie în *Tratatul despre natură și har*: „Dumnezeu fiind silit să acționeze mereu într-un fel demn de el însuși, pe căi simple, generale, constante și uniforme...” Malebranche, *Traité de la nature et de la grâce*, Ier Discours, IIe partie, art. XLIII, *Œuvres II*, ed. cit., p. 44.

² Ferdinand Alquié, *Le cartésianisme de Malebranche*, Paris, Varin, 1974, p. 488.